

Uitwerkingen bij hoofdstuk 2

Wereld – oefenen op onderwerp

Opgave 1 – Wereldbevolkingsgroei

- 1p **1** Grootste absolute groei: Azië. Grootste relatieve groei: Afrika. *(beide juist 1 punt)*

Absolute bevolkingsgroei, de toename van het aantal mensen, is af te leiden uit de grootte van de vierkanten in combinatie met de getallen en pijlen (toename of afname). Afrika springt er uit door het verschil tussen de twee vlakken. Maar Azië heeft de grootste vierkanten en grote aantallen. De absolute groei van deze twee werelddelen is:

- Afrika: toename met 994 miljoen personen (1900-906)
- Azië: toename met 1.379 miljoen personen (5.300-3.931)

Ter controle: Europa afname 16 miljoen, Latijns-Amerika toename 211 miljoen, Noord-Amerika toename 116 miljoen en Oceanië toename 12 miljoen.

Voor de relatieve groei bekijk je de procentuele toename of afname, in de figuur zichtbaar in de verhouding tussen de vierkanten van 2005 en 2050. Hierbij springt Afrika eruit doordat het vierkant van 2050 veel groter is dan dat van 2005. Omgerekend heeft Afrika een toename van 110%. Ter controle: Azië +35%, Europa -3%, Zuid-Amerika +38%, Noord-Amerika +36% en Oceanië +36%.

Een elektronisch rekenapparaat (niet de grafische) is toegestaan bij het ce en kan bij dit soort vragen helpen. Overigens is het tweede vraagdeel ook op het oog te beantwoorden, omdat Afrika er zo duidelijk uitspringt.

- 2p **2** Periferie: sterke bevolkingsgroei.
Semiperiferie: afnemende bevolkingsgroei / matige bevolkingsgroei.
Centrum: geringe bevolkingsgroei / geringe bevolkingsafname.
3 antwoorden juist 2 punten, 2 juist 1 punt, 1 of 0 juist 0 punten.

De vorige vraag betrof werelddelen, deze vraag gaat over landen. Nu tellen verschillen binnen werelddelen, zoals in Azië tussen Japan en Pakistan. Voorbeelden van de plaatsing van landen in het centrum-periferiemodel aan de hand van de relatieve bevolkingsgroei:

- periferie: Ethiopië (+122%), Pakistan (+115%)
- semiperiferie: Brazilië (+27%), India (+39%), Indonesië (+32%)
- centrum: Japan (-14%)

De lage bevolkingsgroei van opkomend land China is opvallend. Dit is het gevolg van de éénkindpolitiek. Lange tijd was per gezin slechts één kind toegestaan.

3p **3**

	'voor', 'in' of 'na' de demografische transitie	demografisch kenmerk (a t/m d)
Bangladesh	in	c (een hoog vruchtbaarheidscijfer)
Brazilië	in	d (een sterk afnemend geboorteoverschot)
Japan	na	a (een hoge mate van vergrijzing)
Verenigde Staten	in / na	b (een relatief omvangrijke immigratie)

8 onderdelen juist 3 punten; 7 of 6 juist 2 punten; 5 of 4 juist 1 punt; 3, 2, 1 of 0 juist 0 punten.

Het demografisch transitie-model gebruikt geboorte- en sterftecijfers. De volgende tabel vermeldt cijfers uit Bosatlas Statistiek. Met het oog op de toelichting is de verdubbeltijd toegevoegd, een aanwijzing voor de totale bevolkingsgroei, en is ook Mozambique opgenomen.

	Bosatlas Statistiek 54 ^e druk 2010			Bosatlas Statistiek 55 ^e druk 2014		
	geboorte- cijfer	sterfte- cijfer	verdubbeltijd	geboorte- cijfer	sterfte- cijfer	verdubbeltijd
Bangladesh	24‰	9‰	54 jaar	20‰	6‰	58 jaar
Brazilië	18‰	6‰	58 jaar	15‰	6‰	88 jaar
Japan	7‰	10‰	>1000 jaar	8‰	10‰	>1000 jaar
Verenigde Staten	14‰	8‰	70 jaar	10‰	8‰	100 jaar
Mozambique	38‰	20‰	39 jaar	39‰	14‰	29 jaar

Het wereldsysteem gekoppeld aan het demografisch transitie-model levert op:

- pretransitiefase ('voor'): stagnerende bevolkingsgroei door hoge geboorte- en sterftecijfers: periferie. Heel hoge sterftecijfers komen normaal gesproken niet meer voor.
- 1^e deel transitiefase ('in'): toenemende bevolkingsgroei door dalende sterftecijfers bij relatief hoge geboortecijfers: periferie. Bijvoorbeeld Mozambique.
- 2^e deel transitiefase ('in'): dalende bevolkingsgroei door afname van de geboortecijfers bij lage sterftecijfers: periferie en semiperiferie. Hier Bangladesh.
- posttransitiefase ('na'): stagnatie bevolkingsgroei / afname bevolking door lage geboorte- en sterftecijfers: centrum. Zoals hier Japan.

De Verenigde Staten horen bij het centrum, maar het geboortecijfer is hoger dan van andere centrumlanden. In bron 1 laat het land een vrij hoge bevolkingsgroei zien (+38%), vergelijkbaar met semiperifere landen. Een verklaring is de grote immigratie van voornamelijk jonge mensen. Vaak afkomstig uit gebieden met nog hoge geboortecijfers. Een verklaring kan ook de rol van de kerk of de optimistische levenshouding vormen. In grote lijn kun je landen wel indelen met modellen als het wereldsysteem of het transitie-model, maar er zijn altijd uitzonderingen.

Opgave 2 – Globalisering in de special-effectsindustrie

- 4 Redenen voor vestiging in Los Angeles (twee gevraagd, per juiste reden 1 punt):
- de special-effectsindustrie werkt nauw samen met de filmindustrie in Los Angeles (in Hollywood) / in en rondom Los Angeles is er een cluster van bedrijven uit de filmindustrie
 - in Los Angeles bevindt zich een grote groep creatieve mensen
 - in Los Angeles bevinden zich veel creatieve opleidingen

Los Angeles is een culturele wereldstad, waar de filmindustrie een belangrijke rol speelt. Met als bekendste onderdeel Hollywood, centrum van de Amerikaanse filmindustrie. Bron 2 geeft aan dat de special-effectsindustrie daaruit is voortgekomen. Los Angeles kent in verhouding veel mensen in de creatieve sector, wat wordt versterkt door de vele creatieve opleidingen. Goed geschoold personeel met de juiste ervaring is belangrijk voor zo'n hoogwaardige bedrijfstak.

- 2p **5** Redenering voor verplaatsing naar Silicon Valley:
- het werk in de special-effectsindustrie is gedigitaliseerd / wordt steeds meer met computers gedaan (1 punt)
 - en (de technopool van) Silicon Valley is gespecialiseerd in IT / en in Silicon Valley is veel IT talent aanwezig / en in Silicon Valley heeft een clustering van IT-bedrijven plaatsgevonden (1 punt)

Silicon Valley ligt aan de zuidkant van San Francisco niet ver van Los Angeles. Zie daarvoor de kaart San Francisco en omgeving: Edge Cities (54^e druk 194E / 55^e druk 210E). Bron 2 geeft aan dat het special-effectsbedrijf steeds meer digitaal werkt. Dan is Silicon Valley een goede vestigingsplaats. Een sterk centrum – wellicht het sterkste ter wereld – voor hightechindustrie met veel IT-bedrijven als Apple, HP, IBM, Google en Facebook. Een innovatieve omgeving met de gewenste werknemers en creatieve bedrijven. Een technopool is een concentratie van hightechbedrijven vaak samen met wetenschappelijke instellingen. Bosatlaskaart Verenigde Staten Mijnbouw en industrie (54^e druk 190C / 55^e druk 206B) toont technopolen bij San Francisco (Silicon Valley) en Los Angeles.

- 3p **6** Gemeenschappelijk kenmerk van de vier landen: er wordt Engels gesproken (en dat is de voertaal binnen de special-effectsindustrie). (1 punt)
Land met een andere manier van concurrentie: India. (1 punt)
Concurrentievoordeel van India, één van onderstaande (1 punt):
- de loonkosten liggen er lager
 - er is een omvangrijke filmindustrie
- Een grote thuismarkt mag als voordeel niet goed worden gerekend.*

Bron 2 geeft aan dat de special-effectsindustrie van Los Angeles zich in een crisis bevindt. De vraag gaat in op de concurrentie door andere landen en de digitalisering van de sectoer als oorzaken van dit probleem. Van de vier mogelijke concurrenten in bron 3 zijn er drie Engelstalig. Maar ook in India wordt vaak Engels gesproken, zeker in sectoren als de IT. India was tot 1947 een Engelse kolonie. Van de vier landen zijn alleen in India de loonkosten laag, terwijl er toch veel IT-talent is (bron 3). In 'Bollywood' heeft het land een omvangrijke filmindustrie. India heeft meer dan een miljard inwoners, maar een groot deel daarvan leeft in armoede. Er is daardoor relatief weinig koopkracht.

Opgave 3 – Een ranglijst van wereldsteden

- 1p **7** Letter a: New York; letter b: Los Angeles; letter c: Washington.

New York is bekend als grootste wereldstad en scoort op alle terreinen hoog, onder andere in het bankwezen en in de financiële diensten (aandelenbeurs Wall Street), nieuwsmedia, de VN en tal van universiteiten. Los Angeles heeft een aantal economische activiteiten, maar is vooral groot in cultuur en talent zoals in creatieve bedrijven. Washington springt eruit in politieke betrokkenheid. De Amerikaanse federale regering zetelt er en ook internationale organisaties als het IMF en de Wereldbank.

- 2p **8** Eén van onderstaande oorzaken van de hoge score voor het criterium zakelijke activiteiten (criterium en bijbehorende oorzaak juist 1 punt):
- daar ligt de focus op exportgeoriënteerde industrie / op havenactiviteiten
 - het is de economische toegangspoort tot China
 - het is (met Hongkong) het handelscentrum en financiële centrum van China
- Eén van onderstaande oorzaken van de lage score voor het criterium informatie-uitwisseling (criterium en bijbehorende oorzaak juist 1 punt):
- de centrale overheid in Peking heeft een sterke greep op de informatie-uitwisseling
 - er is in China sprake van overheids censuur
 - er zijn tussen China en andere landen taalbarrières

Shanghai is al lange tijd het financiële hart van China. En wereldhaven, in 2015 de grootste containerhaven ter wereld. In 1997 werd de Britse Kroonkolonie Hongkong – vijfde op de lijst van wereldsteden – overgedragen aan China. Shanghai heeft daarvan geprofiteerd. Veel bedrijven hebben bijvoorbeeld hun hoofdkantoor uit Hongkong naar Shanghai verplaatst.

China wordt centraal geleid door de Communistische Partij. Die heeft een sterke greep op de informatie-uitwisseling, onder andere via beperking van de persvrijheid, censuur en controle over het internet.

De politieke betrokkenheid van Shanghai is weliswaar laag, maar niet opvallend in vergelijking met andere steden.

- 9 Criteria waarop Londen en Parijs hoger scoren met oorzaak (per criterium en bijbehorende juiste oorzaak 1 punt):

- culturele activiteiten: deze steden zijn al lange tijd culturele hoofdstad van invloedrijke centrumlanden met veel mondiaal toonaangevende culturele activiteiten
- politieke betrokkenheid: deze steden zijn al lange tijd hoofdstad / regeringscentrum van invloedrijke centrumlanden

Parijs en Londen zijn wereldsteden met een grootse historie en spelen al lang een belangrijke rol in de culturele wereld. Denk aan modeshows, sportevenementen, musea en televisie- en theaterproducties.

Als hoofdsteden van grote landen is de politieke invloed groot. Door hun koloniale verleden hebben deze steden relaties met veel andere landen.

- 10 Uitleg van het effect van een hoger schaalniveau:

- in plaats van alleen Amsterdam zou dan de Randstad / de noordvleugel van de Randstad / de Metropoolregio Amsterdam in de ranglijst opgenomen kunnen worden (oorzaak, 1 punt)
- waardoor een hogere Nederlandse notering in de ranglijst zou ontstaan (omdat in Nederland bepaalde functies zijn verdeeld over meerdere steden) (gevolg, 1 punt)

Nederland kent een vrij unieke ruimtelijke inrichting waarbij hoogwaardige activiteiten zijn verdeeld over meerdere steden rond een centrale open ruimte, het Groene Hart. Amsterdam heeft bijvoorbeeld internationaal bekende musea en de mainport Schiphol. De bron laat zien dat ook zakelijke diensten er sterk vertegenwoordigd zijn. Ook steden als Utrecht en Den Haag huisvesten veel hoogwaardige diensten, waaronder internationale instellingen. Dan is er nog de Rotterdamse haven.

Wanneer Nederland met een hoger schaalniveau zou zijn genoteerd op de ranglijst van wereldsteden, zou het hoger staan dan Amsterdam alleen. Zo'n hoger schaalniveau zou naast de Randstad bijvoorbeeld ook kunnen zijn: de Noordvleugel van de Randstad of de Metropoolregio Amsterdam. Een metropoolregio is één grote stad die – in nauwe samenhang met de omliggende voorsteden en landelijke gebied – een grote internationale concurrentiekracht heeft.

Opgave 4 – Van made in China naar designed by China

- 11 Centrum: de kustprovincies / de mondingsgebieden van de grote rivieren / het oosten. (1 punt)
 Semiperiferie: het nabije binnenland / het gebied grenzend aan de kustprovincies. (1 punt)
 Periferie: provincies als Xinjiang, Tibet en Yunnan / het westen. (1 punt)

De onderverdeling van China is af te leiden uit de spreiding van het regionaal product per inwoner (54° druk 163C / 55° druk 169C). De (zuid)oostkust ontwikkelde zich snel, mede door buitenlandse investeringen (kaart 54° druk 162D / 55° druk 168B).

Kaart 54^e druk 163D / 55^e druk 169D met de groei van het bruto regionaal product per inwoner toont de recente ontwikkeling. De provincies grenzend aan de kustgebieden groeien nu het snelst. De productiekosten zijn er lager dan in het kustgebied. De Chinese overheid legt de laatste jaren meer nadruk op de ontwikkeling van de binnenlandse markt in plaats van op de export.

- 2p **12** Redenen (twee redenen gevraagd, per juiste reden 1 punt):
- tot voor kort waren de loonkosten in de kustprovincies laag
 - tot voor kort was de infrastructuur in het binnenland onvoldoende ontwikkeld
 - tot voor kort was de productie vooral gericht op de export / afhankelijk van transport over zee

Bron 5 geeft aan dat het groeimodel van China gericht was op de ontwikkeling tot fabriek (maakland) van de wereld. In eerste instantie op basis van lage loonkosten. De gesloten planeconomie van China moest daarvoor worden ontsloten. Bijvoorbeeld door speciale economische zones en 'open' gebieden langs de oostkust (kaart 54^e druk 162D / 55^e druk 168B). In de kustprovincies stijgen inmiddels de lonen, ontstaat ruimtegebrek en verloopt de uitbreiding van steden chaotisch. De eenvoudige lagelonenproductie maakt daar geleidelijk plaats voor hoogwaardiger activiteiten en verschuift naar het aangrenzende binnenland. Deze ontwikkeling is mede mogelijk door de uitbreiding van de infrastructuur van kust naar binnenland (54e druk 162C / 55e druk 168A).

- 2p **13** Ontwikkelingen vanuit de economische dimensie (één gevraagd, 1 punt):
- er ontstaat een welvarende / ondernemende middenklasse
 - door economische groei komt er steeds meer geld beschikbaar om te investeren in productontwikkeling/innovatie
- Juiste ontwikkelingen vanuit de sociaal-culturele dimensie (één gevraagd, 1 punt):
- de toename van het opleidingsniveau
 - de consument vraagt steeds meer geavanceerde producten / de leefstijl van de consumenten verandert

Economisch gezien is China aan de grens van de maakindustrie gekomen, ook al omdat die nog maar weinig oplevert door grote concurrentie op de wereldmarkt. De winstmarges zijn laag. Zo verdient de producent van iPods maar ongeveer 2% van de winkelprijs. De Chinese lagelonenindustrie ondervindt bovendien steeds meer arbeidsonrust en de regelgeving en milieueisen nemen toe. Dankzij de economische groei en de technologische ontwikkeling is er ruimte om te investeren in meer geavanceerde bedrijven. Bij de sociaal-culturele dimensie (dimensie cultuur) horen onderwerpen als taal en godsdienst, maar bijvoorbeeld ook onderwijs, opleiding en kennis. Maakindustrie biedt werk aan ongeschoolden, design vraagt hoogopgeleid personeel en veel kennis. De Chinese overheid heeft de laatste jaren veel in onderwijs geïnvesteerd. Chinese bedrijven kopen vaak buitenlandse bedrijven op om westerse technologie en marktaandeel te verwerven. China lijkt zo op de wereldmarkt door te breken met bijvoorbeeld de nieuwste generatie elektrische auto's en innovatieve technieken als nanotechnologie en aerodynamica.

- 2p **14** Redenering:
- om tot *designed by China* te komen is er baat bij een open samenleving / moeten mensen zo vrij en creatief mogelijk kunnen denken (1 punt)
 - en in China is de vrijheid van de inwoners beperkt / staat het communistische eenpartijstelsel openheid in de weg (1 punt)

China heeft een centraal geleid communistisch regiem dat alle onderdelen van de samenleving onder controle wil houden. Design in China is gebaat bij creativiteit, een tolerante omgeving en de mogelijkheid elkaar te ontmoeten en ideeën uit te wisselen. In de huidige politieke praktijk ontbreekt de nodige openheid en vrijheid van meningsuiting. Een voorbeeld is de beperking van het gebruik van internet.

Opgave 5 – Landgrabbing

15 Ontwikkelingen (twee gevraagd, per juiste ontwikkeling 1 punt):

- groei van de wereldbevolking
- toename van de (mondiale) welvaart
- toename van de productie van biobrandstof / toename van de vraag naar biobrandstof
- landen proberen meer dan vroeger voedselzekerheid te bereiken (om minder kwetsbaar te zijn voor misoogsten)
- ontwikkeling van de vervoersmogelijkheden

Sinds 2008/2009, toen de voedselprijzen door tekorten snel stegen, kopen of huren (leasen) buitenlandse bedrijven en overheden op grote schaal landbouwgrond in (semi)perifere landen. Vooral voor grootschalige teelt van voedselgewassen, gewassen voor biobrandstoffen en voor luxeproducten als rozen. Multinationale ondernemingen stellen zo hun productie zeker en profiteren van lage lonen en het ontbreken van strenge milieuwetten. Door ontwikkeling van de transporttechnologie kunnen landbouwproducten snel en onder de juiste condities over grote afstand worden vervoerd. De grond wordt ook wel gebruikt voor agrobusiness, beheersing van de hele productieketen van teelt tot detailhandel.

Verkopers of verhuurders van de grond zijn over het algemeen overheden, die vaak inheemse kleine boeren onder dwang hun grond ontnemen. Dat is mogelijk doordat veel boeren niet over eigendomspapieren beschikken, omdat ze de grond al vanouds bewerken. Landgrabbing betekent letterlijk landgraaien. Het wordt in het Nederlands nogal eens vertaald als landroof of landjepik.

16 Australië. (1 punt)

Dit land heeft veel meer grond dan nodig is om de eigen bevolking van voedsel te voorzien (en kan dus grond verkopen). (1 punt)

Australië wordt gerekend tot de (westerse) centrumlanden. Het is zelf exporteur van producten als vlees en wol. Het heeft een kleine bevolkingsomvang (25 miljoen) en veel grond, waarvan – vooral door tekort aan water – maar 6% in gebruik is als landbouwgrond. Veel grond wordt te koop aangeboden. Zo stond in 2017 op internet een landbouwbedrijf in de verkoop met de oppervlakte van driemaal Nederland. Naast grond-aankoop voor teelt van gewassen, is de handel in grond ook een vorm van beleggen en speculeren in de verwachting dat de grondprijzen in de toekomst zullen stijgen.

Ook Rusland heeft relatief veel landbouwgrond en verkoopt veel. Het wordt echter niet gerekend tot de traditionele centrumlanden.

17 Macroregio: Midden-Oosten. (1 punt)

Reden: door het droge klimaat / vanwege de geringe hoeveelheid vruchtbare grond is de eigen landbouwproductie te klein. (1 punt)

Een macroregio bestaat uit een aantal landen met min of meer overeenkomstige kenmerken. Omdat in de vraag traditionele centrumlanden en opkomende landen (China, India) worden uitgezonderd, blijft het Midden-Oosten over. Het beeld is: Arabisch, droog, olierijkdom. Een bruikbare atlaskaart is Midden-Oosten Hulpbronnen (54^e druk 146 / 55^e druk 150), waarop vooral in Saudi-Arabië, Qatar en VAE (de Verenigde Arabische Republiek) veel woestijn en halfwoestijn te zien is.

Tot het Midden-Oosten worden ook Israël en Egypte gerekend.

- *Israël: koopt veel grond in het buitenland. Het Midderraan klimaat geeft mogelijkheden voor landbouw, maar er is een omvangrijke bevolking. De onzekere situatie in het binnenland en de bezette gebieden stimuleert wellicht de aankoop van grond om de voedselvoorziening veilig te stellen.*
- *Egypte: verkoopt grond, maar koopt het ook aan; het land heeft een woestijnklimaat en schaarse landbouwgrond langs de Nijl.*

- 2p **18** Argumenten vóór dit standpunt (*één gevraagd, 1 punt*):
- er is ook hierbij sprake van een buitenlandse partij die grond inneemt voor exportlandbouw
 - ook hierbij is een perifeer gebied leverancier van landbouwproducten
 - het gaat ook hierbij ten koste van de inheemse bevolking / ook hierbij raakt de inheemse bevolking haar grond kwijt

Argumenten tegen dit standpunt (*één gevraagd, 1 punt*):

- de grond wordt officieel gekocht of gepacht
- er is geen sprake van een politieke/militaire overheersing door een buitenlandse mogendheid
- de nationale overheid profiteert nu wel van de verkoop van grond

De officiële verhoudingen tussen de kopers van de landbouwgrond en de verkopers zijn nu anders. Er worden koop- of huurcontracten gesloten. In exploitatiekolonien werden landbouwgronden en vindplaatsen van delfstoffen ingenomen zonder redelijke compensatie. Een aantal elementen doen wel denken aan de koloniale verhoudingen. Ook nu zijn perifere en semiperifere landen leverancier van goedkope grondstoffen en komen de winsten meestal elders terecht. Ook nu eigent het centrum zich gronden toe ten koste van de inheemse bevolking, waarbij vaak corruptie in het spel is. De opbrengsten komen nauwelijks ten goede aan de inwoners. Die mogen blij zijn als ze als goedkope arbeidskracht worden ingehuurd.

'Via Campesina' is een beweging die opkomt voor kleine en landloze boeren. Ze streeft naar kleinschalige en duurzame landbouw waarin de boeren rechtvaardig worden behandeld.

Opgave 6 – China en India demografisch vergeleken

- 1p **19** Stelling 1: onjuist.
Stelling 2: juist.
2 stellingen juist 1 punt; 1 of 0 juist 0 punten.

Essentieel in deze vraag is het onderscheid absoluut/relatief. In de bevolkingsdiagrammen geven de verticale staven absolute aantallen weer, wat is af te lezen uit de schaalverdeling onderaan. Relatief is bijvoorbeeld het aandeel van een bepaalde leeftijdsgroep in de hele bevolking of de verhouding mannen-vrouwen.

Stelling 1 gaat in op de absolute omvang. In 1970 had China grofweg 120.000 0- tot 4-jarigen en India 80.000. Maar in 2010 lag dit anders: China \pm 70.000, India \pm 115.000. In stelling 2 bekijk je het aandeel van 20- tot 64-jarigen in de totale bevolking, dus relatief. Je schat de verhouding tussen die leeftijdsgroep en de rest. Je kunt dit in de diagrammen visualiseren door strepen te zetten tussen de jaarklassen 20-24/15-19 en 65-69/60-64. Zorgvuldige vergelijking levert op dat deze stelling klopt.

- 2p **20** Meest gunstige bevolkingsopbouw in 1970: India. Meest gunstige bevolkingsopbouw in 2010: China. (*beide landen juist 1 punt; 1 of 0 landen juist 0 punten*)
Bevolkingsgroei als stimulans, één van onderstaande (*1 punt*):
- een groot aandeel mensen in de werkende leeftijd / in de leeftijd 20-64 is gunstig voor economische groei
 - een klein aandeel jongeren en ouderen gaat gepaard met relatief weinig kosten voor de samenleving

De leeftijdsopbouw is van invloed op de economische groei door het aandeel 20- tot 65-jarigen in de totale bevolking. Vooral die groep doet het werk, is dus economisch actief. Jongeren drukken op de economie door het levensonderhoud, maar ook door de kosten van scholing en huisvesting. Wanneer het aandeel jongeren en ouderen in de leeftijdsopbouw relatief groot is, spreken we over een grote demografische druk. Als het alleen gaat om een groot aandeel ouderen wordt dit gespecificeerd als grijze druk.

21 Voorbeelden van aanwijzingen (twee gevraagd, per juiste aanwijzing 1 punt):

- er heeft een daling van het geboortecijfer plaatsgevonden / het aantal jongeren is relatief klein
- er zijn meer jongens dan meisjes in de leeftijd 0 tot 29 jaar
- de jaargroep 30-34 jarigen is ondervertegenwoordigd / is relatief klein

Bevolkingsgroei bestaat uit natuurlijke groei (geboorteoverschot: geboorte – sterfte) en sociale groei (migratieoverschot: immigratie – emigratie). In de praktijk – zoals in deze opgave – worden veranderingen in de leeftijdsopbouw meestal toegeschreven aan de natuurlijke groei.

Wanneer het kindertal per gezin 2,1 is, blijft de bevolking op termijn gelijk. Veel landen zaten daarboven en groeiden sterk. Zo ook China dat besloot om de bevolkingsgroei drastisch te beperken via de eenkindpolitiek: een kindertal van 1 per gezin. Dit leidt niet alleen tot beperking van de groei, maar op den duur ook tot afname van de bevolking. De invoering van de eenkindpolitiek in 1979 is in het bevolkingsdiagram van 2010 zichtbaar door de afname van de leeftijdsgroepen van 30 jaar en jonger. Dit gebeurt niet gelijkmatig door het verschil in grootte van de leeftijdsgroepen. Zie bijvoorbeeld de 40-44-jarigen in het diagram van 2010.

Een andere aanwijzing is de verhouding mannen/vrouwen. Veel ouders gaven de voorkeur aan een zoon als enig kind. Redenen zijn onder andere de oudedagsvoorziening, werk op de boerderij, de instandhouding van de familienaam en de hogere kosten van meisjes door bijvoorbeeld een bruidsschat. Dit leidde vaak tot een abortus van meisjes. Hun aandeel in de bevolking daalde. China heeft naar schatting een mannenoverschot van 40 miljoen. De eenkindpolitiek leidt tot vergrijzing en hoge kosten voor de werkende bevolking en is daarom in 2015 stopgezet.

Opgave 7 – Afrikaanse haute couture uit Nederland**22** Verschillen:

- de productie vindt plaats in een centrumland (en die van veel grote textielbedrijven in de semiperiferie / periferie) (1 punt)
- de verkoop vindt vooral plaats in (semi)perifere landen (terwijl veel grote textielbedrijven dit in centrumlanden doen) (1 punt)

Veel textielbedrijven werken volgens de (nieuwe) internationale arbeidsverdeling. De (semi)periferie levert grondstoffen en landbouwproducten en voert steeds meer lagelonenproductie en eenvoudige diensten uit. In het centrum vind je o.a. de eigenaren, de ontwerpers (design) en de verkoop. Denk bijvoorbeeld aan Nederlandse winkelketens die – tegen lage kosten – kleding laten produceren in Bangladesh, die in Nederland wordt verkocht.

Vlisco produceert daarentegen in Helmond (centrum) voor de West-Afrikaanse markt (periferie). Het bedrijf produceerde de eerste jaren bedrukte katoenen stoffen (batikstoffen) voor de Nederlands-Indische markt. Na de onafhankelijkheid van Indonesië concentreerde het zich vooral op West-Afrika. Vlisco is voortdurend bezig nieuwe stoffen op de markt te brengen in contact met de lokale bevolking. Bijvoorbeeld via de sociale media (bron 9) en door eigen winkels in West-Afrika. Boven € 220 wordt een bestelling via de website zonder verzendkosten in Afrika geleverd. Ook in Nederland trouwens.

23 Kenmerken (twee gevraagd, per juist kenmerk 1 punt):

- het aantal inwoners / de potentiële afzetmarkt in West-Afrika groeit
- de economie / de welvaart in een aantal landen in West-Afrika groeit
- de textielproducten van Vlisco sluiten goed aan bij de cultuur / bij de identiteit van West-Afrikanten

Verskillende demografische criteria duiden erop dat de bevolking van West-Afrika nog aanzienlijk zal groeien, zoals het relatief hoge geboortecijfer. Het economisch beeld is wisselend. Sommige West-Afrikaanse landen vertonen groei, maar er is ook afname. Van de in bron 9 genoemde landen groeit de economie in Ghana en Nigeria, maar is er economische krimp in Ivoorkust.

Bron 9 maakt duidelijk dat Vlisco wil aansluiten bij de verschillende culturen van West-Afrika bijvoorbeeld via de 'namen en verhalen'. Die spelen in Afrikaanse culturen een belangrijke rol bijvoorbeeld bij de overlevering van religie en historie. De identiteit is het eigen gezicht, de eigen kenmerken van een persoon. Door het dragen van karakteristieke kleding kun je jouw persoonlijke identiteit of groepsidentiteit benadrukken. De angst voor homogenisering – het ontstaan van één 'wereldcultuur' naar Amerikaans/westers model – en voor het verlies van de eigen identiteit roept grote weerstand op tegen globalisering.

2p **24** Redenering:

- veel textielbedrijven hebben hun productie verplaatst naar laaglonenlanden / naar landen met lagere productiekosten in Azië (1 punt)
- waardoor ze goedkope textielproducten op de markt kunnen brengen in West-Afrika (1 punt)

De overplaatsing van de maakindustrie naar laaglonenlanden – waaronder vrijwel de hele textielproductie – maakt deel uit van een wereldwijde verschuiving (global shift) in de industriesector. Tot voor kort ging het om massaproductie in opdracht van westerse bedrijven. Landen als China en India zetten echter steeds vaak een eigen productieketen op. Daarmee gaan ze de concurrentie aan op de wereldmarkt zoals met Vlisco in West-Afrika.

Het is lang niet zeker of Vlisco die harde, vaak oneerlijke concurrentie zal overleven. Zo beschuldigt Vlisco China ervan Vlisco-stoffen na te maken. De afzet van Vlisco heeft ook zwaar geleden onder economische problemen in West-Afrika en onder de uitbraak van de besmettelijke ziekte ebola. Vlisco is recent opgekocht door een Engels investeringsfonds en staat nu (2018) te koop.

2p **25** Manieren (twee gevraagd, per juiste manier 1 punt):

- door gebruik te maken van lokale designers wordt voorkomen dat homogenisering van de productie plaatsvindt / wordt voorkomen dat de West-Afrikaanse cultuurelementen verdwijnen
- door katoen te gebruiken van lokale katoenboeren wordt gezorgd voor een zekerder inkomen voor deze boeren / wordt gezorgd dat ook de West-Afrikaanse boeren katoen kunnen afzetten
- door de productie in Helmond / in Nederland te houden, wordt voorkomen dat daar banen verloren gaan
- Vlisco biedt exclusieve/herkenbare producten die goed aansluiten bij de kledingcultuur in West-Afrika

Opvallend is het culturele aspect: een Nederlands bedrijf is bezig Afrikaanse cultuurelementen te redden door de productie van kleurrijke stoffen en het verzamelen van verhalen, en niet op laatste plaats door het inschakelen van lokale ontwerpers. Zo wordt homogenisering – een groot nadeel van globalisering – bestreden.

De economische dimensie zie je terug bij het gebruik van Nigeriaanse katoen. Dat geeft lokale boeren de kans hun producten kwijt te raken op de wereldmarkt, die door maar enkele landen wordt beheerst. De voornaamste katoenlanden zijn China, de VS, India en Pakistan. Afrikaanse boeren hebben vrijwel geen toegang tot die markt.

Er is ook een andere economische kant. Het Nederlandse Vlisco levert in Nederland banen, op in een sector die vrijwel geheel verdwenen is.

Opgave 8 – Superslenders voor de superrijken**26** Redenering:

- deze steden hebben een grote aantrekkingskracht op zowel de superrijken als op minder vermogenden (1 punt)
- zodat de sociaaleconomische verschillen tussen de rijke en de armere groepen mensen groter worden (1 punt)

Bron 11 noemt de komst van superrijken, die zich huisvesten in een eigen wereld, vaak afgeschermd en bewaakt in gated communities of superslenders. Tegelijkertijd tellen grote steden veel lager betaalden, waaronder illegale migranten en bewoners met sociaal-maatschappelijke problemen. Ze wonen veelal in getto's, vervallen woonwijken of gebieden met goedkope woningen. Vaak komen ze terecht in de informele sector, de schaduw economie waar men zich kan verbergen en waar nog wat geld te verdienen is.

27 Ruimtelijke segregatie: door gated communities en superslenders kunnen mensen uit de hogere sociaaleconomische klassen gescheiden wonen van mensen uit de lagere sociaaleconomische klassen. (1 punt)

Verskil in functie. gated communities en superslenders hebben hoofdzakelijk een woonfunctie, terwijl er in edge cities ook veel werkgelegenheid is / terwijl er in edge cities ook veel bedrijven zijn.

Wanneer je voor \$ 2 miljoen een tweekamerappartement aanschaft, zul je het wel waarderen als dat beveiligd is. Superslenders zijn in praktijk ook gated communities, delen van de stad waarin men zich veilig kan voelen.

Edge cities zijn eigenlijk zelfstandig functionerende steden aan de rand van een groot stedelijk gebied met een of meer centrale steden. Ze zijn gelegen op goed bereikbare plaatsen bijvoorbeeld langs autosnelwegen of bij een vliegveld. Er wordt gewoond en gewerkt in o.a. winkels en allerlei dienstverlenende bedrijven. Voor bewoners en ondernemers bieden ze ruimte buiten de drukte van de centrale stad tegen lagere grondprijzen of huren.

28 Omschrijving gentrification (één gevraagd, 1 punt):

- opwaardering van een wijk/buurt, doordat jongeren / hoger betaalden / mensen van buiten de wijk vervallen woningen kopen en opknappen
- opwaardering van een wijk/buurt, waarbij bewoners uit lagere sociaaleconomische klassen worden verdrongen door nieuwe (meer vermogende) bewoners

Argument vóór de stelling: superslenders zullen ondernemende (vermogende) mensen aantrekken die willen profiteren van de aanwezigheid van de superrijken. (1 punt)

Argument tegen de stelling (één gevraagd, 1 punt):

- bewoners van de superslenders zullen niet vaak aanwezig zijn / hebben huizen op verschillende plaatsen in de wereld
- bewoners van de superslenders zullen weinig geld uitgeven in de wijk / zullen weinig gebruikmaken van de voorzieningen in de wijk

Gentrification is een spontaan proces van opwaarderen (upgrading) van een buurt. Het proces begint vaak met jonge hoogopgeleide starters op de woningmarkt of mensen in de creatieve sector, die goedkope huizen opkopen en opknappen. Deze groepen waarderen de woonomgeving en dragen bij aan het verbeteren van de kwaliteit ervan. Dit verhoogt de sociaaleconomische status van de buurt, waardoor meer mensen worden aange-trokken. De bouw van een superslender kan dit proces versnellen, waarbij misschien de eerste stap – opkopen en opknappen van vervallen huizen – wordt overgeslagen. Het uitgavenpatroon van de superrijken maakt de vestiging van kleinschalige bedrijfjes in de omgeving (kapper, boetieks, horeca) aantrekkelijk.

Wanneer de superrijken niet erg geïnteresseerd zijn in de buurtgemeenschap en in een ivoren toren leven, zullen de superslenders weinig stimulans geven aan de omgeving.

- 2p **29** Redenen (*twee gevraagd, per juiste reden 1 punt*):
- Nederland telt geen échte wereldsteden waar superrijken zich willen vestigen / in Nederland zijn er weinig exclusieve voorzieningen voor superrijken
 - superslenders passen niet goed in het straatbeeld van Nederlandse (historische) binnensteden
 - Nederland heeft geen cultuur waarin mensen in een afgesloten woonomgeving leven
 - in Nederland is de (hoogte van) nieuwbouw meer aan regels gebonden

Rotterdam en Amsterdam hebben wel internationale aantrekkingskracht en er worden ook wel dure appartementen verkocht of verhuurd aan rijke buitenlanders bijvoorbeeld in Amsterdam in de Waterpoort (het Pontsteigergebouw) langs het IJ of Haut aan de Amstel Maar Nederland kan niet concurreren met wereldsteden als New York, Londen, Shanghai of Parijs.

Lang werd in Nederland de bouwhoogte beperkt, vooral in of bij de historische binnensteden. Nieuwe gebouwen mochten niet te veel uitsteken, anders zouden ze de skyline verpesten. Langzamerhand zijn de grenzen opgerekt of zelfs verdwenen.

Een combinatie van Wereld en Aarde

Opgave 9 – Een nieuwe vaarroute door de Noordelijke IJszee

- 30** Oorzaak beste bevaarbaarheid in augustus en september; dan is het meeste zee-ijs gesmolten / dan is het zeewater gedurende een lange periode opgewarmd (waardoor dan het meeste zee-ijs is gesmolten). (1 punt)
- Eén van onderstaande oorzaken van langere bevaarbaarheid (1 punt):
- door het stijgen van de temperatuur (zal het ijs eerder smelten / zal er meer zee-ijs smelten)
 - door het opwarmen van de aarde / door klimaatverandering (zal het ijs eerder smelten / zal er meer zee-ijs smelten)

In de zomer smelt een deel van het pakijs van de Noordpool af m.n. langs de Russische kust. Dit is zichtbaar in de Bosatlas. Het Trefwoordenregister verwijst je onder de zoektermen 'poolbases' en 'pakijs' naar kaart Noordpoolgebied (54^e druk 250A / 55^e druk 274A), waarop de grens van het pakijs in zomer en winter is aangegeven. In de zomer is een groot deel van de Russisch noordkust vrij van pakijs. Met behulp van ijsbrekers is doorvaart in de maanden augustus en september mogelijk.

Er zijn al overtuigende aanwijzingen dat door klimaatverandering - de opwarming van de aarde - het pakijs in omvang zal afnemen. Dan zal de Russische kust over veel langere tijd ijsvrij zijn en zal de Noordelijke IJszee als vaarroute steeds belangrijker worden.

- 31** Flessenhalzen (2 goed 1 punt, 1 of 0 goed 0 punten):
- Bab al Mandab
 - Straat van Malakka / Straat van Singapore
- 'Het Kanaal' mag worden goed gerekend.*
- De antwoorden Rode Zee en Golf van Aden zijn niet juist. Dit zijn niet de vernauwingen zelf.*

De aangegeven 'traditionele' vaarroute rond India bestaat al sinds de opening van het Suezkanaal in 1869. Hij is drukbevaren en heeft grote economische betekenis. Onlangs is het Suezkanaal verbreed en kunnen er meer en grotere schepen van gebruikmaken. Flessenhalzen vormen zwakke punten in de route bv. door piraterij. Al enige tijd neemt de Nederlandse marine deel aan een missie ter bescherming van de scheepvaart langs de kust van Somalie.

Het Kanaal is de vernauwing tussen Frankrijk en Engeland. Daar doen zich geen problemen voor. Ook bij Japan en bij Anadyr zijn flessenhalzen zichtbaar, maar die vallen onder de nieuwe vaarroute door de Noordelijke IJszee.

- 32** Voordelen (twee gevraagd, per juist voordeel 1 punt):
- (politieke dimensie) de nieuwe vaarroute gaat niet langs kusten van instabiele staten / niet langs kusten waar piraterij is
 - (economische dimensie) de nieuwe vaarroute kent een kortere reistijd waardoor er kosten worden bespaard
 - (natuurlijke of fysischgeografische dimensie) de nieuwe vaarroute kent een kortere reistijd waardoor het milieu minder belast wordt / waardoor er minder broeikasgassen worden uitgestoten

Per dimensie mag maar 1 antwoord worden goed gerekend.

Een dimensie is het terrein waarop je iets bekijkt, het uitgangspunt. De examenstructuur noemt de dimensies natuur, cultuur, politiek en economie. De dimensie cultuur is in dit verband niet bruikbaar.

- 2p **33** Eén van onderstaande atlaskaarten (1 punt):
- 54e druk 250A / 55e druk 274A / kaart A Noordpoolgebied
 - 54e druk 222 / 55e druk 244 / De Aarde Klimaatgebieden-zeestromen
- Oorzaak: voor de kust van Murmansk is er een warme zeestroom / is relatief warm zeewater aanwezig. (1 punt)

De kaart Noordpoolgebied brengt het pakijns in zomer en winter goed in beeld. De kaart Klimaatgebieden / zeestromen geeft de grens van het pakijns in de winter. De laatste kaart laat ook de verklaring zien doordat daarop ook zeestromen zijn weergegeven. Bij Murmansk wordt relatief warm water aangevoerd door de Noord-Atlantische Drift, de (Warme) Golfstroom. Daardoor blijft de kust met de haven van Murmansk vrij van pakijns. Anadyr staat dan onder invloed van de koude zeestroom Oya Sio vanuit het noorden. De grens van het pakijns ligt daardoor zuidelijker. Anadyr is in de winter ingevroren.

- 2p **34** Redenen (twee gevraagd, per juiste reden 1 punt):
- Murmansk ligt niet dicht bij een economisch kerngebied
 - Murmansk is vanuit Oost-Azie niet het hele jaar bereikbaar via de Noordelijke IJszee
 - Murmansk mist goede achterlandverbindingen
 - in Murmansk zijn (vanwege de noordelijke ligging) de leefomstandigheden niet zo prettig

De atlaskaarten bij Rusland en de voormalige Sovjetrepublieken kunnen veel informatie geven. De lage bevolkingsdichtheid, de gebrekkige verbindingen met economisch belangrijke gebieden en de afwezigheid van industrie zijn factoren die de ontwikkeling van de haven van Murmansk tot mainport belemmeren. Voor een mainport komt juist de ligging in en verbinding met het achterland op de eerste plaats. Het ongunstige klimaat met lage temperaturen en lange donkere winters draagt ook niet bij aan de ontwikkeling van het gebied.